

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 347.4

АНАТІЙЧУК В.В.

МАЙНОВІ ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Статтю присвячено розумінню майнових прав як об'єкта цивільних прав. Проаналізовано основні позиції вчених щодо майнових прав як об'єкта цивільних прав. Аналізуються правові дефініції майнових прав за кордоном, зокрема за законодавством Нідерландів та Казахстану. З'ясовано місце майнових прав у системі об'єктів цивільного обороту. Виявлено ознаки майнових прав.

Ключові слова: суб'єктивне право, майнові права, майно, об'єкт цивільних прав, оборотоздатність

Статья посвящена пониманию имущественных прав как объекта гражданских прав. Проанализированы основные позиции ученых относительно имущественных прав как объекта гражданских прав. Анализируются правовые дефиниции имущественных прав за рубежом, в частности по законодательству Нидерландов и Казахстана. Выяснено место имущественных прав в системе объектов гражданского оборота. Выявлены признаки имущественных прав.

Ключевые слова: субъективное право, имущественные права, имущество, объект гражданских прав, оборотоспособность.

The article is devoted to the understanding of property rights as an object of civil rights. The main positions of scientists regarding property rights as an object of civil rights are analyzed. Legal definitions of property rights abroad, in particular under the laws of the Netherlands and Kazakhstan, are analyzed. The place of property rights in the system of objects of civil turnover is clarified. The signs of property rights are revealed.

Key words: subjective right, property rights, property, object of civil rights, civil turnover.

Вступ. Протягом останніх років суттєво збільшилась кількість спорів стосовно майнових прав на об'єкти незавершеного будівництва, у зв'язку з чим виникають питання стосовно майнових прав як об'єкта права власності в цілому. Зокрема поширеними спорами стосовно майнових прав є спори у сфері будівництва. За одних умов фізичні особи просять суд визнати за ними право власності на проінвестоване ними майно – вже збудований об'єкт нерухомості, який прийнятий до експлуатації, проте на який з певних підстав не отримані правовстановлюючі документи. За інших умов просять визнати майнові права на проінвестований на 100%, але недобудований об'єкт.

Суди визнають майнові права на квартиру, право власності на квартиру, об'єкт інвестування будівництва, майнові права на об'єкт інвестування тощо. Є випадки звернення з позовом про визнання права власності на майнове право на житлову квартиру за будівельним номером, і суд приходять до висновку, що, для захисту прав та законних інтересів інвестора-позивача, за ним слід визнати право власності на майнові права на об'єкт незавершеного будівництва. Згадані приклади вказують на складність розмежування майнових прав з іншими об'єктами цивільних прав.

З огляду на сказане майнові права в системі цивільних прав були предметом досліджень багатьох учених, серед яких варто виділити С.І. Шимон, О.Р. Шишку, О. Яворську, А.С. Яковлева, Ф.С. Карагусова та інших. Водночас деякі аспекти майнових прав як об'єктів цивільних прав залишились нерозглянутими.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення правового аналізу майнових прав як об'єкта цивільних прав.

Результати дослідження. Типовим прикладом складності розмежування майнових прав з іншими об'єктами цивільних прав є наприклад, така судова справа. Рішенням Хмельницького міськрайонного суду від 23 червня 2011 р. задоволено позов С. до Хмельницького бюро технічної інвентаризації (далі – БТІ), М., Південно-Західної універсальної товарної біржі, арбітражного керуючого З. про визнання права власності на S частину квартири – припинено право власності на S частину квартири, яка зареєстрована за М. Визнано право власності на S частину цієї квартири за С. Зобов'язано БТІ внести зміни до державного реєстру прав власності на нерухоме майно та провести необхідні дії щодо його перереєстрації.

У матеріалах справи ідеться, що М., будучи суб'єктом підприємницької діяльності, допустив податкову заборгованість у сумі 100 грн, у зв'язку з чим постановою господарського суду Хмельницької обл. від 23 жовтня 2007 р. його визнано банкрутом, відкрито ліквідаційну процедуру, призначено ліквідатором Державну податкову інспекцію у м. Хмельницькому, а ухвалою від 19 травня 2008 р. проведено заміну ліквідатора і призначено ліквідатором арбітражного керуючого З.

20 вересня 2009 р. С. за договором купівлі-продажу, укладеним з ліквідатором З., придбала S частину однокімнатної квартири на біржових торгах Південно-Західної універсальної товарної біржі. Проте БТІ відмовило їй у реєстрації права власності на підставі того, що такий договір підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції виходив з того, що біржова угода, укладена С., є договором купівлі-продажу майнових прав і до неї не можуть бути застосовані вимоги ст. 657 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову в позові, апеляційний суд виходив із того, що предметом договору купівлі-продажу від 20 вересня 2009 р., укладеного між С. та приватним підприємцем М. в особі ліквідатора З., є не майнове право, а частина речі – предмет матеріального світу, а саме S частина квартири, і за цим договором до покупця переходять три правомочності – володіння, користування і розпорядження, що сукупно становлять зміст права власності (справа № 22ц-2851/11) [1].

Отже, на практиці державні органи не завжди здатні чітко відмежувати майнові права від речових прав.

Цікаво, що в цивільному законодавстві радянського періоду вже була згадка про майнові права в контексті майна (прав і обов'язків), яке переходить в процесі реорганізації юридичної особи. Це було підставою для теоретичного виділення майнових прав саме в якості об'єктів цивільних правовідносин. Однак у Цивільному кодексі УРСР 1963 року не було окремої глави, присвяченої об'єктам цивільних прав. Положення про ці елементи правовідносин розосередились в інших розділах кодексу, зокрема в розділах про право власності. Недостатність нормативного матеріалу в поєднанні з винятковим характером відносин щодо переходу майнових прав зумовили слабку увагу до цього питання як в науці, так і в практиці.

За сучасним законодавством відповідно до ч. 2 ст. 190 ЦК України майнові права поряд з речами, сукупністю речей є майном. Законом України від 15 грудня 2005 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» цю статтю доповнено нормою, у якій зазначено, що майнові права є неспоживною річчю та є речовими правами [2]. Майнові права та обов'язки визначаються через поняття «рухоме майно» і у Законі України від 18 листопада 2003 р. «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [3]. Згідно із Законом України «Про заставу» заставлятися може будь-яке майно (за винятком зазначеного в ст. 4 цього Закону) та майнові права [4].

Поняття майнового права визначено у ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [5]. Відповідно до нього майновими правами визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, зокрема права, які є складовими частинами права власності, а також інші специфічні права та права вимоги.

Для порівняння доцільно навести визначення майнового права, яке дається в законодавстві Нідерландів. Так, ст. 6 гл. 1 розділу 1 Книги 3 («Майнові права») Цивільного кодексу Нідер-

ландів закріплює таку дефініцію: «Права, які можуть передаватися окремо або разом з іншим правом, або які служать для отримання правовласником матеріальної вигоди, або які придбані в обмін за надану або обіцяну матеріальну вигоду, є майновими правами» [6, с. 179]. Нідерландське визначення також підкреслює матеріальний характер майнового права. Крім того, наведена дефініція закріплює принцип оборотоздатності майнового права.

Майновими зазвичай визнаються права, які полягають у вимозі майнового характеру однієї особи до іншої.

Насамперед, слід виявити значення терміна «майновий» для розуміння суті цього виду об'єктів цивільних прав. Традиційно слово «майно» розглядається як омонім і трактується в різних значеннях як річ або сукупність речей; як речі і права на них; як перше і друге значення плюс майнові обов'язки і виняткові права. Ані друге, ані тим паче третє значення терміна «майно» відповідає вимогам, бо в цих значеннях вже присутні майнові права, а визначення «майна» через «майно» неможливе.

Майнове право є правовою підставою (титолом) діяти в допустимих законом рамках або вимагати від інших суб'єктів вчинення певних дій, і воно повинно мати певну об'єктивовану (матеріальну) форму його підтвердження. Однак така форма залежить від природи відповідного майнового права.

Майнове право – це самостійна категорія, воно не може визначатися через інші поняття. На думку О. Яворської, майнові права не можуть отожднюватися з річчю, тому їх визначення через неспоживну річ, як це зазначено у ст. 190 ЦК України, є некоректним [7, с. 229]. У самому ж ЦК України неодноразово розмежовують речі як вид майна та майнових прав. Наприклад, норми ст. 656 ЦК України, в якій зазначено, що предметом договору купівлі-продажу може бути товар у розумінні матеріально існуючої речі (ч. 1 ст. 656) та майнові права (ч. 2 ст. 656).

О.Р. Шишка розглядає майно в загальному та спеціальному розумінні. Майнові права становлять дві основні групи: 1) майнові права як майно (особливий об'єкт цивільних прав); 2) майнові права як не майно (об'єкт цивільних прав). Щодо майнових прав як майна, то залежно від способу тлумачення вони або мають розглядатися як матеріально-нематеріальним благом, або розглядатися як об'єднуюча категорія (родове поняття) відносно до майнових прав як неспоживних речей та майнових прав як речових прав (видові поняття) [8, с. 186].

У прихильників визнання майнових прав об'єктами цивільного права різняться думки щодо юридичної природи майнових прав. Так, зокрема, є пропозиції розглядати майнові права як різновид речей, або як квазіречі. Провівши аналіз поняття речі в сучасному цивільному праві, І. Гумаров зробив висновок, що крім речей-предметів матеріального світу, існують ще два види речей. Це, по-перше, речі, прямо названі такими у законодавстві (цінні папери, підприємство як майновий комплекс). А по-друге, речі, відсутні в природі, але існування яких допускається [9, с. 84]. Крім того, автор зауважує, що деякі майнові права не можуть бути в обороті самостійно, тому можна припустити, що законодавець допускає наділення деяких майнових прав, які безпосередньо речами не іменуються, властивостями речі. До таких науковець відносить вклади фізичних і юридичних осіб в банках, за якими вкладники мають право вимоги повернення суми вкладу і виплати відсотків на цю суму (при цьому особливо акцентується увага на тому, що внесок тут не повинен розглядатися як грошова сума), а також пай члена виробничого кооперативу і частка учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Отже, стосовно майнових прав вказується, що деякі майнові права є з своєю суттю нематеріальними речами. А деякі можуть бути у цивільному обороті самостійно. Але тоді виникає питання: як розмежувати між собою майнові права як самостійний об'єкт обороту і майнові права, що є як нематеріальною річчю? На цю обставину звертає увагу і сам автор згадав концепції: наявність в законодавстві бездокументарних цінних паперів, а також безготівкових грошей свідчить про те, що законом крім речей як предметів матеріального світу паралельно допускається існування «нематеріальних» речей. І це говорить про те, що межа між речами як предметами матеріального світу, з одного боку, і майновими правами, з іншого боку, не є достатньо визначеною [9, с. 80].

Якщо застосовувати буквально тлумачення законів логіки, то група власне майнових прав не може розглядатися як неспоживна річ, зокрема визнаватися речовими правами. Логічним за таких обставин має бути висновок, що в системі об'єктів цивільних прав ця група майнових прав як не майно повинна відноситися до нематеріальних благ, оскільки є предметом суб'єктивної реальності, оскільки їх природа є ідеальною [8, с. 187].

Варто також навести ознаки майнових прав. На думку А.С. Яковлєва, першою і найголовнішою ознакою майна, а отже, і майнового права, є його здатність належати певній особі. Власне,

без цієї приналежності майна як такого взагалі не існує, адже права без їх суб'єкта уявити собі досить складно, та й навряд чи потрібно.

Другою ознакою майнових прав автор виділяє їх здатність служити засобом реалізації майнового інтересу. Характер майнового інтересу як потреби в якомусь благові надає безпосередній вплив на характер відповідного права. Так, якщо інтерес полягає насамперед у збереженні відповідного майнового стану, то він забезпечується за допомогою прав речових, якщо ж є інтерес в отриманні якогось блага, то він опосередковується, як правило, зобов'язальними правами.

Третя ознака майнових прав проявляється на основі протиставлення їх правам немайновим, оскільки з позицій логіки вони є поняттями взаємовиключними. Немайнові права, згідно з переважною думкою, мають винятково особистий характер, належать особі від народження або в силу закону, є невідчужуваними і не передаються іншим особам у інший спосіб, крім випадків, передбачених законом, а також належать до числа виключних і мають абсолютний характер. Таким чином, ознака майнових прав – це можливість їх відчуження, тобто відриву від особистості носія.

Четвертою ознакою майнових прав є можливість грошової оцінки майна. З погляду економіки та інших соціальних наук майно є певною цінністю, зокрема економічною. Майно – це основа будь-якої системи економічних відносин, без нього ні про яку економіку не може бути й мови.

Заключною ознакою майна, похідною від ознаки відчужуваності, на думку А.С. Яковлєва, є те, що воно не є властивим суб'єктові від народження, а набувається на підставі певних угод або інших юридичних фактів [10, с. 152]. Наприклад, майнові права інтелектуальної власності виникають на підставі факту створення певного твору, винаходу чи промислового зразка.

В цілому варто погодитися із запропонованими автором ознаками майнових прав. З огляду на проаналізовані дефініції майнових прав та аналіз ознак майнових прав слід відзначити такі положення:

1. Майнове право – це суб'єктивне цивільне право, що належить суб'єкту цивільного права, є засобом реалізації майнового інтересу, має грошову оцінку, купується на підставі угод чи інших юридичних фактів і має своєю ознакою відчужуваність.

2. Майнові права є різновидом майна поряд з речами, грошима, цінними паперами та іншим майном. При цьому майнові права – це самостійний об'єкт обороту, який не перетинається з речами і не є різновидом речей.

3. Необхідними ознаками майнових прав як об'єктів є можливість відчуження та грошової оцінки.

Список використаних джерел:

1. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України № 3201-IV від 15 грудня 2005 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3201-15>.

3. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України № 1255-IV від 18 листопада 2003 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 11. Ст. 140.

4. Про заставу: Закон України №2654-XII від 2 жовтня 1992 року / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України, 1992. № 47. Ст. 642.

5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України № 2658-III від 12 липня 2001 року / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 47. Ст. 251.

6. Гражданский кодекс Нидерландов. Кн. 2, 3, 5, 6 и 7 / под ред Ф.Й.М. Фельдбрюгге. Лейденский университет. Лейден, 1996. 279. с.

7. Яворська О. Майнові права як об'єкти цивільного обороту. Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія «Юридична». 2011. Вип. 53. С. 229–230.

8. Шишка О.Р. Майнові права як об'єкти цивільних прав: проблема визначення їх місця в системі об'єктів цивільних прав. Проблеми подальшого вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: наук.-практ. конф-ція (Харків, 21 грудня 2017 р.). С. 184–192.

9. Гумаров И. Понятие вещи в современном гражданском праве России. Хозяйство и право. № 3. С. 80–87.

10. Яковлев А.С. Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин. Теорія і практика. М: «Ось-89», 2005. 192 с.

УДК 347.9

БЕРНАДА Є.В.

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ВЧИНЕННЯМ ТА ВИКОНАННЯМ НЕДІЙСНОГО ПРАВОЧИНУ

У статті досліджується питання відшкодування збитків, завданих вчиненням і виконанням недійсного правочину. Обґрунтовано, що відшкодування збитків, завданих вчиненням та виконанням недійсного правочину, застосовується у разі, якщо виконання реституційного зобов'язання не привело до повного відновлення майнового становища особи-сторони правочину. Водночас норми Цивільного кодексу України, які передбачають відшкодування збитків, завданих вчиненням та виконанням недійсного правочину, містять винятки щодо деяких засад цивільно-правової відповідальності. Зазначено, що у разі недійсності правочину застосовується принцип повного відшкодування, що означає, що обсяг обов'язку відшкодувати порушення визначається розміром цієї шкоди, яка полягає як в реальній (позитивній) шкоді так і в неотриманих доходах (втраченій вигоді); конкретизується в правилах, що визначають способи його відшкодування. Закон передбачає два способи відшкодування шкоди: відшкодування її в натурі (надання речі того ж роду та якості, виправлення пошкодженої речі); відшкодування заподіяних збитків. Наслідки недійсності правочину, які полягають у відшкодуванні завданих збитків (шкоди), потрібно відрізнити від цивільно-правових санкцій, які також передбачені в якості таких наслідків. Відшкодування завданих збитків у зв'язку із вчиненням недійсного правочину здійснюється відповідно до загальних норм про відшкодування шкоди за принципом повного відшкодування. Зобов'язання із відшкодування шкоди є позадоговірним, його виконання має здійснюватися відповідно до норм про виконання зобов'язань.

Ключові слова: *недійсність правочину, відшкодування збитків, цивільно-правова санкція.*

В статье исследуется вопрос возмещения убытков, причиненных совершением и исполнением недействительной сделки. Обосновано, что возмещение убытков, причиненных совершением и исполнением недействительной сделки, применяется в случаях, когда выполнение реституционного обязательства не привело к полному восстановлению имущественного положения лица-участника сделки. Вместе с тем, нормы Гражданского кодекса Украины, предусматривающие возмещение убытков, причиненных совершением и исполнением недействительной сделки, содержат исключения в отношении некоторых принципов гражданско-правовой ответственности. Отмечено, что при недействительности сделки применяется принцип полного возмещения, из которого следует, что объем обязанности возместить вред определяется размером этого вреда, который заключается как в реальном (положительном) вреде, так и в неполученных доходах (упущенной выгоде); конкретизируется в правилах, определяющих способы его возмещения. Закон предусматривает два способа возмещения вреда: возмещение его в натуре (предоставление вещи того же рода и качества, исправление поврежденной вещи);